

Bu ilin "Nəsimi ili" elan olunması təbiidir ki, diqqətləri Nəsiminin həyat və yaradıcılığına yönəldir. Dahi şair Nəsimini xatırlayırsaq, onun ustadı, görkəmli şəxsiyyət Nəimi anmaq haqsızlıq olar. Nəsiminin məzarı Vətəndən uzaqda-Hələbdə olsa da, ustadı Nəiminin məzarı qədim Naxçıvanda yerləşir...

Onun həyatı, yaradıcılığı barədə tarixin bizə qoyduğu məlumatlar var: Nəimi Şah Fəzlullah ibn əbu Məhəmməd Astrabadi (Fəzl) təsəvvüfi cərəyan olan hürufiliyin banisi və İranın ən nəhəng sufilərindən biridir. Hürufilik Fəzl tərəfindən Azərbaycanda XIV əsrin sonlarında bərqərar olur və buradan Türkiyə, İran, İraq, Suriya və müsəlman Şərqi-nal digər ölkələrinə yayılır. Bu təlim türk xalqları içində daha artıq rəqabət doğurmuşdu. Şəmsəddin Məhəmməd ibn Əbd-ür-Rəhman Səhəvinin (XV əsr) "IX əsrin parlaq şəxsiyyətləri" adlı kitabında oxuyuruq: "Adı Əbd-ür-Rəhman olan Nizami Əbu-əl-Fəzl Astrabadi Əcəmi həddən artıq savadlı bir adam idi, nəzm və nəsr sahələrindən yaxşı baş çıxarırdı, Gilan, Səmərqənd və başqa şəhərlərdə ondan ötrü məxsusi qurulan məclislərdə iştirak edirdi. Hürufilər zahidlər kimi həyat keçirir, başlarına ağ keçə papaq qoyurdular. Geniş yayılmış və çoxlu tərəfdar toplamış bu təriqət öz küfrü ilə cığatayların və başqa qeyri-ərəb xalqlarının əksər qismini zəhərləmişdi."

Nəiminin həyatı haqqında məlumatlar çox azdır. Bu barədə olan səhih məlumatları da tədqiqatçılar onun özünün və həmfikirələrinin əsərlərindən götürmüşlər. Şeyx Fəzlullah Nəimi 1339/40-cı ildə anadan olub. Yaxşı təhsil almasına baxmayaraq, uzun müddət həyatda öz yerini tapa bilməyib. Elə vaxt olub ki, o öz dolanışığını papaq tikməklə qazanıb. Ancaq onun elmə həvəsi hər şeyə üstün gəlmiş və o bilik qazanmaqdan ötrü o dövrdə qəbul olunan ənənəyə görə, səyahətə çıxıb. Məlumdur ki, 1369-cu ildə o, İsfahanda olmuş, sonra isə Məkkə, Nişapur və Xorasanı gəzmişdir. Ardıcılığının müqəddəs saydıqları "Cavidannamə" ("Əbədiyyət kitabı"), yaxud "Cavidani-Kəbir" ("Böyük əbədiyyət") adlı əsərini Fəzl Şirvanda həbsxanada qələmə almışdır. Onun "Növname" əsərində də zəngin bibliografik məlumatlar var. Burada Nəimi özünün Suriyadan Orta Asiyaya qədər bütün müsəlman dünyasına səfərləri, olduğu şəhərlər, tanış olduğu adamlar, haqda danışır. Burada Bakı, Nişapur, Cəzirə, Mazandaran, Xarəzm, Sufiyan kimi şəhərlərin adları çəkilir. Həmin əsərində

ARAŞDIRMA

Fəzl hər şeydən əvvəl özünün gördüyü yuxuları təsvir edir. Guya o, həmin yuxuları ömrünün son 30 ilində görür. Bu yuxuların məzmunu bir yandan Fəzlin müqəddəsliyini sübut etməyə, digər tərəfdən ardıcılığının əməl etməli olduğu öncəgörmələrin təsvirinə həsr olunub. O peyğəmbərənə yuxularına istinad edərək öz ardıcılığını üsyana səsləyir: "... mən gördüm ki, əlimdə par-par yanan bir qılınc tutmuşam və bir münəcim öz elminə uyğun olaraq, onun üzə-

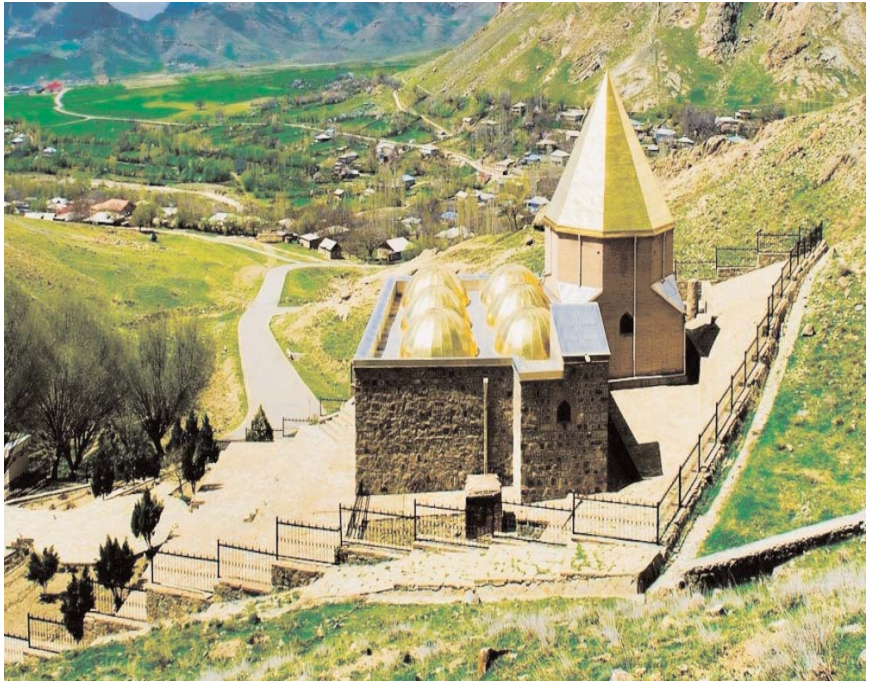
İlk dəfə Azərbaycanda doğdu. O müqəddəs ölkəmizdən biridir, Elə buna görə də mənə günəşi burdan doğdu.

Bu ölkə Allahın mərhəmətinə nail olub

O, peyğəmbər və müqəddəslər taxtıdır.

Bu vaxta qədər Nəimi sufililiyi öyrənmirdi. O, məşhur sufi şeyxi Şiblinin ardıcılığı idi. Nəiminin həyatında Bakının xüsusi rolu olub. Belə ki, o, burada hü-

Qəbri Naxçıvanda olan Nəimi yada düşməyə bilməz...

rində yazıb ki, bir neçə üsyan olacaq. Bu üsyan sözündən sonra bir neçə dəfə Astrabadlı Fəzl sözləri yazılmışdı və həmin qılınc mənim əlimdə idi." Bu dəhşətli yuxu hətta Fəzl Teymurun əlində ölsə belə, hürufiləri üsyana səsləyir, Fəzlin əbədi diri olduğundan xəbər verirdi: Cəmədi-əl-ülya ayında çərşənbə gecəsi Borucerdə belə bir yuxu gördüm ki, bir axsaq adam bir nəfəri ardımca göndərirdi ki, məni edama aparsın... mən gördüm ki, o, aparıb məni öldürdü, ancaq onu da gördüm ki, mən sağam. Düzdür. Doğrudur." O, həmçinin Fəzlin "oyanış" tarixçəsini, öz təlimini necə yaydığını da təsvir edir. Bir dəriş son nəfəsində Fəzli yanına çağırır, artıq dünyanı onun təlimi barədə xəbərdar etmək vaxtının çatdığını söyləyir. Fəzl bundan sonra doqquz ardıcılığını başına yığıb, indiyə qədər hamıdan gizli saxladığı təlimini onlara açıqlayır. Bunlardan dördü ona daha yaxın idi.

Məhəmməd Əli Tərbiyətin "Danışməndə - Azərbaycan" kitabında onların adları çəkilir:

Onun sirrinə vəqif olan dostları Məcid, Mahmud, Kamal Haşimi, Əgər Bül-Həsənle rastlaşsan, onu da dördüncü say

Zira o bu kitabı onlara vəsiyyət etdi.

Orta əsr müəlliflərinin əksəriyyəti belə bir fikir üzərində birləşirlər ki, Fəzl öz təlimini ilk dəfə Azərbaycanda, Təbrizdə 1386-cı ildə açıqlamışdır. Buna görə də hürufilər Azərbaycanı "Sərzəmin-e-rəstaxiz" ("Oyanış yeri") adlandırırlar. Fəzlin ən sadıq tərəfdarlarından olan Əli ül-Əla özünün "Kürsünamə" əsərində hürufiliyin yaranmasında Azərbaycanın rolunu belə təsvir edir:

Sevimli Fəzlin vəhdət günəşi

rufi hərəkatının mərkəzini yaratmışdı. Əli-ül-Əlanın "Qiyamətnamə" əsərində göstərilir ki, Fəzl Bakıdan getdikdən sonra da bu mərkəz və onun ardıcılıqları fəaliyyətlərini dayandırmamışdılar:

Bakı tərəfdən səs gəlsə

ayağa dur, əlini-əlinə vurub sevin.

Ora bizim sevimlimizin olduğu yerdirdir

Özü getsə də yeri orada qalır.

Fəzlin əsas əsərləri, o cümlədən "Cavidannamə" və yaxud "Cavidanə-Kəbir", "Vəsiyyətnamə" də Bakıda və Azərbaycanda qələmə alınıb. Bunlardan başqa onun "Məhəbbətnamə", "Ərşnamə", "İsgəndərnəmə" və başqa əsərləri də var. Özünün son əsəri olan "Vəsiyyətnamə"ni də Fəzl Azərbaycan torpağında, edam olunmazdan əvvəl yazıb.

Nəiminin müasirlərindən biri yazır: "Fəzlullah ibn Məhəmməd Təbrizi təkidünya təriqətlərindən birini yaratmışdır. Bu kafir öz yalançı təlimi ilə hürufilər adı altında bir təşkilat da qurmuşdu. O hətta Teymuru da öz küfrünə inandırmağa çalışmışdı, ancaq o buna razı olmamış və kafirin edamına fitva vermişdir. Fəzli Teymurun oğlu Miranşah edam etmişdir."

Bu qanlı və faciəli hadisə 1401-ci ildə Naxçıvandakı Əlincə qalasında baş verir. Bir çox tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, Teymur Fəzlin edam olunmasından ötrü bu qalanı bilərəkdən seçmişdir. Çünki bu qala Teymurlərə müqaviməti ilə ad çıxarmış və Teymurun əleyhinə daimi çıxışları ilə tanınmışdı. Nəimi elə burada da dəfn olunub. Onun məzarı və məzar üzərindəki baş daşı bizim günlərə qədər gəlib çatmışdır.

Jalə